

ISSN 2091-5187

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

2024
2/2-сон

Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li Qilichov Islomiy banklar, insonlarning moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi ahamiyati	152
Zarif Oripovich Axrorov Foyda solig‘i vositasida iqtisodiyotni tartibga solish	156
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ, ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛ ВА АУДИТ	
Аскар Хайдарович Джумаев Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида бухгалтерия ҳисобини синергетик самарасини ошириш масалалари	163
То‘лқин Ismatulla o‘g‘li Yahyoyev Qurilish korxonalarida ko‘rsatilgan qurilish xizmatlari bo‘yicha xarajatlar hisobi hamda tahlili	167
Jahongir Ahmadjon o‘g‘li Sagdullayev Yoshlar jinoyatchiligini oldini olish metodikasi tahlili	171
Шараф Урокбоевич Ташматов Интернет савдо хизматларига талабни шакллантирувчи омиллар таҳлили	175
ТАЪЛИМ, КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ВА ПЕДАГОГИКА	
Саидахроп Гуломов, Мамаюнус Пардаев, Севара Бабаназарова, Хилола Очилова Янги Ўзбекистонда таълим, тарбия ва ақлий меҳнатнинг уйғунлигини таъминлаш	178
Дилбар Хасановна Асланова, Вазира Саидмуродовна Узакова Совершенствования организационно-экономического механизма подготовки конкурентоспособных специалистов с высшим образованием на рынке труда	184
Quvvat Haqnazarovich Aliqulov Oila va badiiy madaniyatni yangi avlod kadrlarini tayyorlashdagi falsafiy jihatleri	189
Фарангис Азамовна Ишанкулова Олий таълим муассасаси имижини шакллантиришнинг ўзига хос жиҳатлари	192
ЭЪТИБОРГА МОЛИК МАСАЛАЛАР	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Бахтли ва комил инсон формуласи. Ҳалол йўл билан топилган маблағ – ўзингизники	197

Jahongir Ahmadjon o‘g‘li Sagdullayev – Samarqand viloyati IIB Axborot xizmati boshlig‘i,
mustaqil tadqiqotchi

YOSHLAR JINOYATCHILIGINI OLDINI OLISH METODIKASI TAHLILI

Annotatsiya: ushbu maqolada voyaga yetmagan shaxslar jinoyatchiligini oldini olishga qaratilgan jahon metodik tavsiyalarini qisqacha tahlili keltirilib o‘tilgan bo‘lib, shu bilan birgalikda, mazkur metodik tavsiyalarni O‘zbekiston sharoitida amaliyotga tatbiq etish, ularni milliylik g‘oyasi asosida yanada shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar keltirilib o‘tilgan. Usmirning voyaga yetish arafasidagi ruhiy o‘zgarishlarini inobatga olishga alohida e‘tibor qaratilgan. Yoshlarning voyaga yetish arafasida ularda yuz beradigan jiddiy o‘zgarishlar ularning ongiga salbiy ta‘sir o‘tkazishi, shu sabab ularda jinoyatchilik xavfi o‘sishi mumkinligiga bu esa ularda jinoyatchilik xavfi kuchayishiga olib kelishiga ahamiyat qaratilgan.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmagan shaxs, jinoyatchilik xavfi, tarbiya, ijtimoiy xavf, genetik ta‘sir, diniy ta‘sir, voyaga yetish, tahlil, milliylik g‘oyasi.

Kirish. O‘smir balog‘at yoshiga yetib borar ekan, uning o‘z “men”i shakllanishi natijasida xarakterida bir qator salbiy jihatlar ko‘zga tashlana boshlaydi. Jismoniy jihatdan boshqalardan ajralib turishiga harakat qilishi oqibatida uning xatti-harakatlarida jismoniy zo‘ravonlik holatlari, tegajog‘lik xususiyatlari ko‘zga tashlana boshlaydi. Ana shunday vaziyatda uning bunday zaiflik xususiyatlarini yo‘q qilinishiga erishilish ma‘naviy barkamol shaxsni tarbiyalash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Voyaga yetayotgan shaxslarda zaiflik shartlari sifatida birinchi navbatda, jismoniy jihatdan kuch ishlatish xohishi ko‘proq bo‘lishini inobatga oladigan bo‘lsak, milliylik va ota-bobolarimiz tajribasidan kelib chiqqan holda, uni bartaraf etishda jismoniy mehnat yoki ko‘proq sport bilan shug‘ullanish tavsiya etiladi. Biroq hammada ham sport bilan shug‘ullanish ijobiy oqibatlarni keltirib chiqaravermaydi. Lekin ko‘pgina hollarda bu ijobiy natija va samara berganligi tadqiqotimizga daxldor ilmiy izlanishlar tahlili natijasida aniqlandi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Jahon mamlakatlarining yoshlar bilan ishlash komissiyalari yoki shu sohaga daxldor tashkilotlarning xulosalari va kriminologik tahlillariga ko‘ra yoshlar giyohvand moddalar va qurol-yarog‘ savdosi, reketlik, sutenyorlik, tadbirkorlar va xorijliklarga hujum qilish, firibgarlik, bolalarni garovga olish kabi jinoyatlar tobora ko‘payib bormoqda.

Yu.E.Avrutin, V.M.Egorshin, S.M.Shapiey ilmiy tadqiqotlarida ta‘kidlaganidek, insonning shaxsiy xususiyatlari ko‘p jihatdan turli xil tarbiya sharoitlari, hayotning ijtimoiy sharoitlari, o‘ziga xos muhit, jamiyatning mehnat va axloqiy munosabatlari ta‘sirida - shakllanadi. Biroq, ularning fikriga ko‘ra, bunday ta‘sir tashqi sharoit bilan qattiq genetik va bir tomonlama aniqlashni anglatmaydi[1:175].

A.V.Brushlinskiy shaxsiy va shaxsiy bo‘lmagan holatlarning o‘zaro ta‘siri jarayonini ko‘rib chiqib, bu shartlar yangi tug‘ilgan chaqaloq hayotining birinchi daqiqalaridayoq “tashqi orqali ichki” formulasi bo‘yicha o‘zaro ta‘sir qiladi degan xulosaga keladi. Olim ichki sharoitlarni, xususan, bolaning umumiy sezgirligini, ya‘ni his qilish, idrok etish qobiliyatini va hokazolarni, shu jumladan shartsiz refleks komponentlarini, xususan, irsiy va tug‘ma moyilliklarni nazarda tutadi. “Binobarin”, – deb yozadi A.V.Brushlinskiy, “Boshidanoq, atrof-dagi barcha tashqi dunyo ta‘sirlari chaqaloqqa faqat bilvosita ta‘sir qiladi-bu allaqachon mavjud bo‘lgan va ichki sharoitlar orqali yanada rivojlanmoqda” [2: // [http : // psvchiatry . org . ua /books/ anomal/paper2.htm](http://psvchiatry.org.ua/books/anomal/paper2.htm)].

An‘anaga ko‘ra, jinoyat yoki jabrlanuvchining xatti-harakatining sabab mexanizmini ko‘rib chiqishda shaxs va atrof-muhit o‘rtasidagi munosabatlarga e‘tibor qaratiladi. Shu bilan

birga, kriminologlar mikromuhitga yoki yaqin atrof-muhitga, makro muhitga yoki noaniq ijtimoiy muhitga, ijtimoiy hayotning hodisalariga, jarayonlariga e'tibor berishadi. Albatta, bu o'zaro ta'sirda (kriminogen, halokatga yetaklovchi xususiyatga ega) atrof-muhitning shaxsiy xususiyatlari va xususiyatlarining ma'lum bir o'ziga xosligi katta ahamiyatga ega. Mikromuhit yoki yashash sharoitlari ta'siriga kelsak, yoshlarga nisbatan, kattalardan farqli o'laroq, mutaxassislar unda sezilarli farqlarni topadilar. Xususan, yoshlarning ijtimoiy muhit bilan aloqalari toraytiriladi, ya'ni ijtimoiy muhit, qoida tariqasida, yoshlar uchun oila, - tengdoshlar guruhi va hatto yoshlar atrofida aylanadigan kattalar tomonidan cheklangan. Shu bilan birga, ko'rsatilgan aloqa sohalari orasidagi chegaralar juda shartli. Ushbu "toraytirilgan" aloqalarni ijtimoiy estafetalarga o'xshatish mumkin, ular orqali yoshlar - ijtimoiy hayotning "signallari"ni yoki mamlakatda, dunyoda sodir bo'layotgan barcha narsalar haqida ma'lumot oqimini oladilar, kuchaytiradilar. Axborot-psixologik ta'sir ko'pincha shunday bo'ladi: bir yoqlama, noxolis, xolis, xolislikdan xoli, manipulyatsiya, ataylab yolg'on, chalg'ituvchi va hokazo.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida huquqiy-me'yoriy hujjatlardagi konseptual fikrlarni tahlil qilish, qarashlarni o'rganish, analiz va sintez, pedagogik kuzatuv, retrospektiv tahlil, suhbat, modellashtirish, so'rovnomalar o'tkazish, monitoring, intervyu, test, pedagogik tajriba-sinov, analitik obzor, matematik-statistik tahlil kabi usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Yoshlar jinoyatchiligi - umume'tirof etilgan qonunchilik va milliy qonunchilikda belgilab qo'yilgan yoshga yetmagan holda jamiyat hayotiga zid bo'lgan va ta'qiqlangan harakatlarni sodir etishdir. Va aynan yoshlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning asosiy sababi sifatida nazoratsizlikni ko'rishimiz mumkin. Masalan, ijtimoiy ta'sir nazariyasini batafsil ishlab chiqqan, atrof-muhitning jinoyatga ta'siri haqidagi g'oyalarni ishlab chiqqan fransuz olimi G.Tarde shunday yozgan edi: "Ular bilan bu nurga tegib ketgan odamlar o'rtasidagi masofa oshgani sayin zaiflashadi. (Olim "masofa" so'zini psixologik ma'noda ishlatib, odamlarni hayot davomida tarqatib yuboradigan turli holatlar bilan bog'liq ma'naviy muloqot aloqalarining zaiflashishini nazarda tutadi-tahr) va keyin bu butunlay mumkin bo'ladi" [3:212], – davom etadi olim. Mazkur munosabatlar R.A.Baymurzayeva tadqiqotlarida ham atroflicha tahlil qilib berilgan[4:365]. Uning tadqiqotlarida disfunktsional oilalar haqida ilmiy tadqiqotimiz uchun muhim jihatlarga batafsil to'xtalib o'tilgan. Yoshlar jinoyatchiligida disfunktsional oilalar ham katta rol o'ynaydi. Bunday oilalarni o'rganib chiqqan olimlar yoshlar o'rtasida jinoyatchilikni kelib chiqishida disfunktsional deb ataladigan ko'plab oilalar sezilarli salbiy rol o'ynashini keltirib o'tadi. Disfunktsional oilalardagi yoshlar bilan ishlashda, hamkorlikdagi muloqot shaklini tanlash maqsadga muvofiq. M.Ryutina "Oila bugungi kunda insonning kuchini tiklash, uni ishda va boshqa ijtimoiy sohalarda yuzaga keladigan salbiy oqibatlar, baxtsizliklar va nizolardan psixologik himoya qilishda yomonlashdi", – degan xulosaga keldi[5:437-438].

Bu kabi muammolar anchagina bo'lib, bugungi kunda ham yechim topib bo'lmaydi. Bu muammolar, birinchi navbatda, bolalarning deviant xatti-harakatlarini belgilaydi. Yoshlarning og'ishini asosiy "oilaviy" belgilovchi omil bu ota-onalarning ishsizligi. Ushbu toifaning kriminologik aniqlash bilan bog'liq tushunchasi va mazmuni professor H.Shestakova tadqiqotlarida keltirilib o'tilgan. Professor H.Shestakovaning so'zlariga ko'ra, "So'nggi yillarda yoshlar oilalari soni bo'yicha jiddiy tadqiqotlar o'tkazilmadi. Shu bilan birga, ming yilliklar bo'yida Rossiyada yosh avlod paydo bo'lgan vaziyatning keskinlashuvi tufayli ular haqida bilimga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda" [6:387]. Biroq, zamonaviy kriminologiyada (oilaviy kriminologiya) asosiy e'tibor jinoyatni oilada aniqlash muammosiga, oilaning jinoiy faoliyatning ayrim turlariga ta'siriga qaratiladi. Oilaning bolaning axloqiy va huquqiy barqarorligini, uning huquqiy madaniyatini takomillashtirish, - o'z huquqlarini amalga oshirishga qodir, qonun oldida mas'uliyatni his qiladigan va

vatandoshlarining huquqlarini hurmat qiladigan fuqaro bo‘lib etishish imkoniyatlariga kelsak, bu kriminologik familistikada muammo deyarli ishlab chiqilmagan. Yoshlar jinoyatchiligini o‘rganuvchilar uzoq vaqtdan beri o‘smirning “jinoyat karyerasi” odatda maktabda o‘qish sharoitida, u yomon ishlay boshlaganda boshlanadi. Tabiiyki, pedagoglar ko‘pincha qoniqarsiz baholar (qizg‘in individual ish o‘rniga, buning uchun ularga hech kim qo‘shimcha haq to‘lamaydi) bilan yoshlarni baholashi, ularni yetarli darajada rag‘batlantirmasligi ham qator salbiy oqibatlarini keltirib chiqaruvchi omillardan biri hisoblanadi. Bir so‘z bilan aytganda, mazkur jarayon yosh bolani tanish muhitdan “nokaut qilish” deb baholash mumkin. Natijada, maktabdan begonalashish boshlanadi, bu o‘smir tomonidan allaqachon istalmagan va hatto dushman sifatida qabul qilinadi. Keyin oiladan uzoqlashish jarayoni sodir bo‘ladi, bunda o‘smirni to‘g‘ri yo‘lga o‘rgatadi va hatto ko‘pincha qo‘pol usullar bilan. Bundan tashqari, bunday yosh shaxs jinoiy guruhlariga qo‘shilish uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri yo‘l ochadi.

Kriminologik tadqiqotlar ma‘lumotlariga ko‘ra, “Professional jinoyatchilar, o‘g‘rilar va firibgarlarning 60 foizi bu yo‘lga 16 yoshida kirishgan. Bolalar jinoyati, garchi miqdoriy jihatdan unchalik katta bo‘lmasa ham, kattalar jinoyati zahirasi hisoblanadi” [1:175].

Atrof-muhitning yoshga ta‘sirini uning shaxsiyatini unga juda bog‘liq qiladi. Shu munosabat bilan, masalan, ba‘zi kriminologlarning kam o‘rganilgan “ruhiy infeksiya” hodisasini ko‘rib chiqish istagini ta‘kidlash muhimdir. Ijtimoiy psixologiyada infeksiya “semantik ta‘sirning o‘ziga qo‘shimcha yoki qo‘shimcha ravishda psixofiziologik aloqa darajasida hissiy holatni bir shaxsdan boshqasiga o‘tkazish jarayoni”ni anglatadi [7:yandex.ru].

Yoshlar madaniyatsizlik, axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi, bezorilik g‘ala-g‘ovurlariga yo‘l qo‘yuvchi o‘z estrada butlari orqali film qahramonlarining bir-birini o‘ldirishi, internetda porno, terroristik zo‘ravonlik, giyohvandlikni targ‘ib qilish, ekstremistlar, millat manfaatlarini manipulyatsiya qilish va boshqalar. Norasmiy yoshlarning turli birlashma va tashkilotlari kabi yoshlarning jinoiy zaifligiga vositachilik qilish sohasidagi bunday ziddiyatli ijtimoiy hodisani e‘tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Ularning soni ko‘p bo‘lib, ularni turli mezonlarga ko‘ra tasniflash mumkin: a) mazmuni, guruhning jamiyatga munosabati darajasi: a) ijtimoiy tarafdorlik, sotsial jihatdan befarq va antisotsial; b) o‘zgartiruvchi yoki tanqidiy dastur bilan birlashmalar, ijtimoiy muammolardan uzoqlashishga qaratilgan uyushmalar, tajovuzkor uyushmalar.

Professor S.L.Sibiryakov norasmiy yoshlar birlashmalarini tashkiliy darajasiga ko‘ra tasniflashni taklif qiladi: a) yetarlicha aniq tuzilishga, atributlarga ega; b) “soxta norasmiy uyushmalar”, masalan, o‘smirlar o‘zlarini ba‘zi bir uyushmalar bilan tanishtiradilar, ularga taqlid qiladilar, modaga ergashadilar; v) “bo‘sh vaqt” yoki ko‘cha, bunda o‘smirlar o‘z hovlisida, ma‘lum bir hududda “soxta” qilishadi va hokazo. “Norasmiy yoshlar uyushmalari: o‘tmish va hozirgi” risola muallifi E.S. Sibiryakov ushbu birlashmalarni yo‘naltirilganlik tabiati va darajasiga ko‘ra tasniflashni mumkin deb hisoblaydi, shu munosabat bilan ularning quyidagi turlarini belgilaydi:

a) ijtimoiy yo‘naltirilgan, ya‘ni sog‘lom turmush tarzini olib boradigan qonunga bo‘ysunuvchi yoshlar;

b) neytral yo‘naltirilgan. Bunda yoshlar o‘z qiziqishlariga ko‘ra, ko‘pincha spirtli ichimliklar ichish, deviant xatti-harakatlar bilan bog‘liq holda o‘z-o‘zidan birlashadilar; v) g‘ayriijtimoiy yo‘naltirilgan jamiyatdagi tub o‘zgarishlarga yo‘naltirilgan, g‘ayriijtimoiy harakatlarga, namoyishkorona tajovuzkor xatti-harakatlarga moyil; d) jinoiy yo‘naltirilgan, tushuntirishga muhtoj bo‘lmagan [8:16].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, yoshlarning jinoyatga qarshi immunitet zaifligining bilvositaligi asosan ko‘plab ijtimoiy institutlar tomonidan belgilanadi, ular orasida ommaviy axborot vositalari instituti va Internet tizimi alohida o‘rin egallaydi, bizning

fikrimizcha, ommaviy axborot vositalari tizimiga ham kiradi. Axborot ta’siri, ayniqsa, Internet ko‘plab elektron ommaviy axborot vositalarini (ommaviy axborot vositalarini, shu jumladan gazeta va jurnallarning elektron versiyalarini) ro‘yxatdan o‘tkazadi va boshqaradi. Bu butun murakkab tizim nafaqat kuchli ma’lumot oqimlarini tarqatadi, balki quyida muhokama qilinadigan ongsiz sohaga kuchli va deyarli sezilmaydigan ta’sir ko‘rsatadi. Jinoiy zo‘ravonlik haqidagi ommaviy axborot oqimi yoshlarning ma’lum bir qismida ojizlik va ishonchsizlik hissini uyg‘otadi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalaridan jinoyatchilar ko‘pincha har qanday shubhali musobaqalarda qatnashish, ishga joylashish, shu jumladan xorijda ham turli takliflar bilan e’lonlar joylashtirish orqali odamlarni, jumladan, yoshlarni aldash maqsadida foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Аврутин Ю.Е., Егоршин В.М., Шапиев СМ. Преступность и общество: проблемы социогенеза: Монография. - СПб., 2000. - С. 175.
2. Брушлинский Д.В. О соотношении биологического и социального в развитии личности; цит. по : Емельянов В. П. Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями // <http://psvchiatry.org.ua/books/anomal/paper2.htm>.
3. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. - М.: ИНФРА-М, 2004.-212 с.
4. Баймурзаева Р.А. Влияние социальной среды на преступное поведение несовершеннолетних // Преступность в изменяющемся мире и проблемы оптимизации борьбы с ней / Под ред. А.И. Долговой. - М.: Российская криминологическая ассоциация, 2006. - С. 365.
5. Рютина М.В. Медико-педагогическое просвещение родителей как компонент здоровьесбережения учащихся сельской школы // Сб.: Троица образования: педагог - обучающийся - родитель. материалы VIII Байкальских родительских чтений. Под редакцией О.В. Удовой.- 2019. - С. - 437-438.
6. Шестаков Д.А. Семейная криминология (криминофамилистика). - СПб: Юридический центр Пресс, 2003. - 387 с.
7. Конев А.А. Психическое заражение антисоциальным поведением в сфере межличностных отношений: Монография. - Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2006. Yandex.ru.
8. Сибиряков, С.Л. Предупреждение девиантного поведения молодежи (методологические и прикладные проблемы): Дис.докт . юрид. наук: 12.00.08. - М., 1998.-С. 16.

<p>Дж.Сагдуллаев</p> <p>Анализ методологии профилактики молодежной преступности</p>	<p>J.Sagdullaev</p> <p>Analysis of youth crime prevention methodology</p>
<p>Аннотация: в данной статье дан краткий анализ мировых методических рекомендаций, направленных на профилактику преступности несовершеннолетних, наряду с этим даны рекомендации по реализации этих методических рекомендаций в условиях Узбекистана и их дальнейшему формированию на основе идеи национальности. Особое внимание уделено учету психологических изменений подростков на пороге взрослой жизни.</p> <p>Ключевые слова: несовершеннолетний, криминальный риск, образование, социальный риск, генетическое влияние, религиозное влияние, совершеннолетие, анализ, идея национальности.</p>	<p>Abstract: in this article, a brief analysis of the world's methodological recommendations aimed at preventing juvenile delinquency is given, along with this, recommendations are given for the implementation of these methodological recommendations in the conditions of Uzbekistan and their further formation based on the idea of nationality. Particular attention is paid to taking into account the psychological changes of adolescents on the threshold of adulthood.</p> <p>Keywords: juvenile, crime risk, education, social risk, genetic influence, religious influence, coming of age, analysis, idea of nationality.</p>

ISSN 2091-5187

☞ “СЕРВИС” ☞

Журнал Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти таҳририят
бўлимида нашрга тайёрланди.

27.05.2024 йилда теришга берилди. 14.06.2024 йилда босишга рухсат этилди.
Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x84_{1/8}. “Times” гарнитураси. Офсет
босма усули. Шартли босма табоғи 15,76. Ҳисоб-нашриёт
табоғи 12,5. Адади 100 нусха. Буюртма № 0076В/24

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институтининг
матбаа бўлимида чоп этилди.
Лицензия № 025316.
Реестр № Х-119112.

Манзил: Самарқанд шаҳри, Шохрух кўчаси, 60-уй.

© Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2024.